

mgr Jerzy Kowalski

art. konserwator dzieł sztuki

ul. Sołtyka 13/2

31-529 Kraków

**PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH
DOT. ELEWACJI KOŚCIOŁA PARAFIALNEGO
PW. MACIERZYŃSTWA NMP
W PISARZOWICACH, WOJ. DOLNOŚLĄSKIE**

KRAKÓW 2024 R.

Jerzy Kowalski
KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
31-529 Kraków
ul. Sołtyka 13/2
NIP 6761565598 REGON 357082183

1. Historia i opis obiektu.

Pisarzowice to stara wieś w Polsce położona w województwie dolnośląskim na Pogórzu Izerskim, w powiecie lubańskim, w gminie Lubań. Historycznie należy do Łużyc. Przebiega tędy dolnośląski odcinek pielgrzymkowej Drogi św. Jakuba. Niemiecka nazwa miejscowości- to Schreibersdorf. W średniowieczu należała do rodu von Schreibersdorf, później von Salza, a od końca XVI w. von Warnsdorf. W 1756 Caspar Rudolf von Warnsdorf sprzedał majątek lubańskiemu kupcowi Gottfriedowi Steinbachowi; odtąd zmieniał on często właścicieli.

Parafia w Pisarzowicach, wydzielona z parafii w Henrykowie Lubańskim, erygowana została w 1993 roku. Kościół parafialny pod wezwaniem Macierzyństwa N. Marii Panny leży w centrum wsi i jest otoczony murem. Pierwsze wiadomości o kościele w Pisarzowicach pochodzą z 1346 r.- należał on do dekanatu lubańskiego. Obecna świątynia powstała w XV w. i została przebudowana w XVIII w. Istnieją wzmianki o zniszczeniach kościoła w czasie wojny 30-letniej i wojen napoleońskich. Remonty kościoła przeprowadzono w 1836 r. i w 2. poł. XIX w., a restaurowano go w 1973 i 1976 r. W latach 1525-1945 kościół użytkowany był przez protestantów. Kościół jest orientowany, jednonawowy, z jednoprzęsłowym niewydzielonym prezbiterium, murowany z kamienia i cegły, tynkowany, pokryty dachem dwuspadowym. Na kalenicy znajduje się sześcioboczna drewniana sygnaturka nakryta baniastym hełmem. Od południa dobudowane są kaplica i kruchta, a od północy do części wschodniej korpusu przylega zakrystia. Kaplica i kruchta kryte są daszkami dwuspadowymi, których kalenice są prostopadłe do nawy. Nad kruchtą znajduje się szczyt. Na elewacji południowej znajdują się wpuszczone w ścianę epitafia.

Ściany zewnętrzne murowane ze zróżnicowanego kamienia: polny, łupek, otoczaki; przybudówki wymurowane prawdopodobnie w całości z cegły pełnej; ściany obustronnie tynkowane. Detal architektoniczny skromny XIX-wieczny: ceramiczny ceglany (portal wejścia głównego) i z elementów kształtowanych (krzyże wieńczące przybudówki oraz ceramiczny tynkowany (przypory, szczyty, gzymsy), a także wyrabiany w tynku (opaskowe obramienia szczytów). Sygnaturka w konstrukcji drewnianej, oszalowana deskami w pionie z olistwowaniem.

Archiwalne zdjęcie kościoła- ok. r. 1910.

Kościół został wpisany do rejestru zabytków pod numerem 422/1492 decyzją z dn. 28.10.2024 r.

Elewacja wschodnia- jest to prosto zamknięta ściana prezbiterium, w kierunku północnym przechodzi w zlicowaną z nią ścianę zakrystii, bez artykulacji. Duży otwór okienny na osi prezbiterium, okienko oraz zewnętrzne drzwi zakrystii w koszowo zamkniętej niszy. Szczyt w obramieniu opaski tynkowej prostymi wspornikami i sterczynką.

Elewacja zachodnia dwukondygnacyjna, jednoosiowa w przyziemiu, dwuosiowa w górnej kondygnacji. Na osi wejście główne do kościoła w neogotyckim portalu z cegły. Dwa okna zamknięte koszowo, wieńczy ją trójkątny szczyt w opasce tynkowej. Małe okienko szczytowe, sterczynka w zwieńczeniu.

Elewacja północna dwuosiowa, z niską przybudówką. Trójkątny szczyt przerywający gzyms koronujący nad oknem drugim od zachodu. Okno

tej osi podniesione; szczyt z bocznymi nadwieszonymi wspornikami i sterczyną w wierzchołku oraz okienkiem strychowym, akcentującym oś środkową.

Przybudówka z dwoma małymi okienkami zamkniętymi odcinkowo, rozdzielonymi współczesnym wąskim okienkiem, z otworem drzwiowym, wiodącym na schody emporowe.

Elewacja południowa, dwie przybudówki kaplic i szczyt nad drugim po stronie zachodnim oknem nawy. Okna korpusu ujednolicone w kształtach i proporcjach, zaś okna prezbiterium umieszczone nieco wyżej. Okno 2-giej osi zachodniej podniesione, nad nim trzy okienka strychowe. Przybudowane kaplice o identycznym wystroju, z małymi frontowymi pseudoryzalitami, zwieńczone trójkątnymi szczytami z okulusami na osi środkowej, wsparte z boków przyporami w formie filarów. Gzymsy wieńczące uskokowe, w wierzchołkach szczytów ceramiczne ozdobne krzyże o stylizowanych formach roślinnych.

Na elewacji południowej wmurowane w ścianę elewacji kamienne epitafia: cztery na ścianie prezbiterium, dwa na ścianie nawy. Siódme epitafium ułożone na ziemi pod ścianą nawy.

Epitafia na ścianie prezbiterium: Dwa środkowe to epitafia barokowe z kamienia piaskowcowego o średniej granulacji. Dwa skrajne pochodzą z przełomu XIX i XX wieku i wykonane są z kamienia piaskowcowego drobnoziarnistego. .

2. Stan zachowania elewacji i epitafiów.

a. Elewacje:

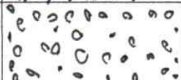

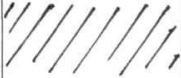

Niemal na wszystkich elewacjach widoczne są ślady osłabienia konstrukcji ścian. Ściana wschodnia odspojona jest od korpusu kościoła, na co wskazuje widoczne we wnętrzu głębokie pęknięcie na całej wysokości w narożniku północnym. Podobnie silne są pęknięcia ściany szczytu wschodniego przy narożniku północnym oraz pionowe pęknięcia ścian przybudówek, szczególnie w nadprożach okiennych.

Ściany kościoła są mocno zawilgocone, szczególnie w dolnych partiach, do wysokości ok. 2,5 m. Zawilgocenie to powoduje postępującą degradację tynków, które w dolnych partiach łuszczą się i odpadają.

Obecne tynki na elewacjach południowej i wschodniej pochodzą najprawdopodobniej z okresu międzywojennego, z renowacji przeprowadzonej w latach 1920- 30-tych. Na ścianie wschodniej i częściowo północnej położono nowe tynki, co prawdopodobnie było skutkiem odparzeń i odspojień starych tynków od podłoża. Tynki ostatnich poprawek, wapienno- cementowe (lata 1970-te?) częściowo pokrywają ściany wschodnią i północną- są one porowate, kładzione bez szlichtowania, surowe, niewykańczone warstwą malarską.

Charakterystyczne tynki z okresu międzywojennego, nakrapiane, porowate, malowane były w kolorze popielato- szarym i tylko wokół otworów okiennych i drzwiowych tworzone gładkie obramienia- opaski o szerokości około 20- 25 cm, malowane na biało. Są to tynki o dużej zawartości cementu, mocne, co powoduje odspajanie od pierwotnej, oryginalnej warstwy tynków wapiennych. Były one kładzione w cienkiej warstwie. W miejscach odspojień ukazują się pozostałości warstwy pierwotnej z tynkiem malowanym na kolor ugrowy. Jest to tynk wapienno- piaskowy, gładki, z warstwą pobiału wapiennej i leżącą na niej warstwą farby wapiennej w kolorze ugrowym.

Stratygrafia- układ warstw na ścianach elewacji:

Lp.	Oznaczenie graficzne	Opis warstwy		Warstwa technologiczna	Warstwa historyczna
1.		biały	szary	6.	2.
2.		Tynk gładki	Tynk nakrapiany	5.	2.
3.		Kolor ugrowy warstwy malarskiej		4.	1.
4.		Pobiała wapienna		3.	1.
5.		Warstwa tynku wapienno- piaskowego o średnim uziarnieniu		2.	1.
6.		Wątek ceglano- kamienny		1.	1.

b. Epitafia:

Cztery epitafia na ścianie prezbiterium

- Obramienie epitafium z kamienia piaskowcowego, niezachowana tablica inskrypcyjna (prawdopodobnie marmurowa). Stan zachowania obramienia dobry.
- Epitafium barokowe, 1633 r., tekst inskrypcji częściowo czytelny. Powierzchnia piaskowca łuszcząca się, oznaki dezintegracji granularnej. Liczne ubytki powierzchniowe w partii liternictwa inskrypcji zwłaszcza w dolnej partii.
- Epitafium barokowe, 1663 r., Frau Anna...(?). Duże ubytki formy rzeźbiarskiej w partii putti w zwieńczeniu: niezachowana głowa lewego putta. Ubytki w ornamencie obramienia. Liczne zanieczyszczenia zaprawą cementową. Liternictwo inskrypcji na ogół czytelne, ubytki po linii warstw sedymentacyjnych z prawej strony inskrypcji.
- Epitafium o formie neogotyckiej Friedricha Wilhelma Hoffmanna, 1855 r. Piaskowiec drobnoziarnisty. Stan zachowania dość dobry;

niezachowane przedstawienie w górnej partii nad inskrypcją, prawdopodobnie płaskorzeźba lub aplikacja z innego materiału.

Dwa epitafia na ścianie nawy:

Dwa epitafia na ścianie nawy

- Dwa epitafia z droбноziarnistego kamienia piaskowcowego o identycznej formie w profilowanej ramce wokół zagłębionych tablic inskrypcyjnych, półkoliście zwieńczone. Powierzchnia kamienia z licznymi zabrudzeniami i zaplamieniami. Krawędzie obramień z obtłuczeniami i drobnymi ubytkami. Zabrudzenia zaprawą cementową.
- Pod ścianą przybudowanej kaplicy złożone epitafium z nieczytelną inskrypcją w formie dużej prostokątnej tablicy o znacznej grubości. Zabrudzenia powierzchniowe, zazielenienia od mikroorganizmów.

3. Wnioski i założenia konserwatorskie.

Zdjęcia przedstawiają: u góry- próbę rekonstrukcji kolorystyki pierwotnej, poniżej- aktualną kolorystykę elewacji kościoła.

Ściany elewacji kościoła oraz wyeksponowane na elewacji południowej epitafia wymagają przeprowadzenia pełnej konserwacji technicznej i estetycznej. Epitafium złożone obecnie na ziemi przy ścianie południowej również powinno po konserwacji zostać właściwie wyeksponowane, może na elewacji kaplicy lub we wnętrzu kościoła. Niezbędne jest też wykonanie na wstępie prac stabilizujących rysy i pęknięcia ścian, a także wykonanie instalacji odwadniającej.

Elewacji należy przywrócić jej pierwotne walory, usuwając wtórne, niewłaściwe tynki i przywracając pierwotną kolorystykę. Jest ona możliwa do zrekonstruowania na podstawie zachowanych pod wtórnymi warstwami śladów techniki i kolorystyki pierwotnej.

4. Proponowany program prac konserwatorskich.

a. Ściany elewacji

- Dokumentacja stanu zachowania fotograficzna i opisowa
- Wykonanie niezbędnych badań konserwatorskich, jak: określenie ilości soli rozpuszczalnych w wodzie w materiałach, rozpoznanie kolorystyki, techniki i technologii tynków i warstw malarskich.
- Odsłonięcie i osuszenie górnej partii fundamentu i jego stabilizacja, jeśli niezbędna
- Sprawdzenie i renowacja instalacji odprowadzającej wodę
- Wstępne oczyszczenie powierzchni tynku
- Zabezpieczenie i podklejenie odspojonych partii tynku
- Usunięcie wtórnych tynków i odsłonięcie warstwy pierwotnej – zaprawy wapienno- piaskowej z warstwą malarską ugrową
- Zabezpieczenie i podklejenie odspojonych, zachowanych partii tynków pierwotnych i warstwy farby ugrowej

- Uzupełnienie ubytków tynku na powierzchni fasady w technice zbliżonej do pierwotnej – materiałem na bazie wapna (zaprawy renowacyjne, np. Remmers, Historic Kalkspatzenmörtel - mieszanka bazowa ("gaszona na sucho", bezcementowa zaprawa piaskowo-wapienna) do produkcji zapraw i tynków według modeli historycznych z dodatkiem lokalnych kruszyw.
- Scalenie kolorystyczne powierzchni tynku zgodnie z wynikami badań konserwatorskich obiektu. Można użyć do tego celu farby na spoiwie wapienno-mineralnym (np. prod. Keim, Ispo) o barwie dokładnie odpowiadającej oryginalnej, ustalonej we wstępnych badaniach.
- Dokumentacja powykonawcza przeprowadzonych prac konserwatorskich.

Jerzy Kowalski
 KONSERWACJA DZIEŁ SZTUKI
 31-529 Kraków
 ul. Sołtyka 13/2
 NIP 6761565598 REGON 357062183

b. Epitafia:

- Wykonanie dokumentacji wstępnej stanu zachowania epitafiów– fotograficznej i opisowej z dokładnym odczytaniem zachowanych partii inskrypcji, co pozwoli być może na dokładniejszą identyfikację postaci. Wykonanie podstawowych, niezbędnych do dokładnego rozpoznania stanu zachowania badań konserwatorskich.
- Wstępne oczyszczenie powierzchni piaskowca z luźnych zabrudzeń.
- Wstępna konsolidacja struktury kamienia w obiektach zagrożonych stratami substancji historycznej (np. KSE 100 + 300, Remmers).
- Dezynfekcja powierzchni środkiem biobójczym (np. Preventol).
- Właściwe oczyszczenie powierzchni kamienia przy użyciu specjalistycznych past czyszczących (np. metoda hydrodynamiczna z kontrolowanym ciśnieniem, przy użyciu np. Fassadenreiniger, Remmers).
- Konsolidacja struktury kamienia piaskowcowego przez impregnację preparatem krzemoorganicznym (np. KSE 100 + 300, Remmers).

- Konserwacja marmurowych tablic inskrypcyjnych w epitafiach na ścianie nawy kościoła: uzupełnienie ubytków (np. na bazie Primal), przywrócenie poleru powierzchni marmuru, uczynienie liternictwa inskrypcji, zabezpieczenie powierzchni (np. woskiem mikrokrystalicznym).
- Plombowanie ubytków formy w miejscach zagrożenia utratą substancji masą sztucznego kamienia na spoiwie mineralnym, dobarwioną w masie pigmentami ziemnymi (np. Ergaenzungsmoertel, Remmers).
- Estetyczne opracowanie powierzchni tablic epitafijnych z uczynieniem liternictwa. Jeśli możliwe, ustalenie postaci upamiętnionej na niezachowanej tablicy epitafijnej. Aranżacja ekspozycji epitafium złożonego przy południowej ścianie nawy. Epitafium powinno być przeniesione i eksponowane w pionie w kruchcie lub we wnętrzu kościoła.
- Hydrofobowe zabezpieczenie powierzchni epitafiów preparatem krzemooorganicznym (np. Funcosil WS, Remmers).
- Wykonanie dokumentacji przeprowadzonych prac konserwatorskich.

1. Elewacja południowa kościoła, widok ogólny. Stan przed konserwacją

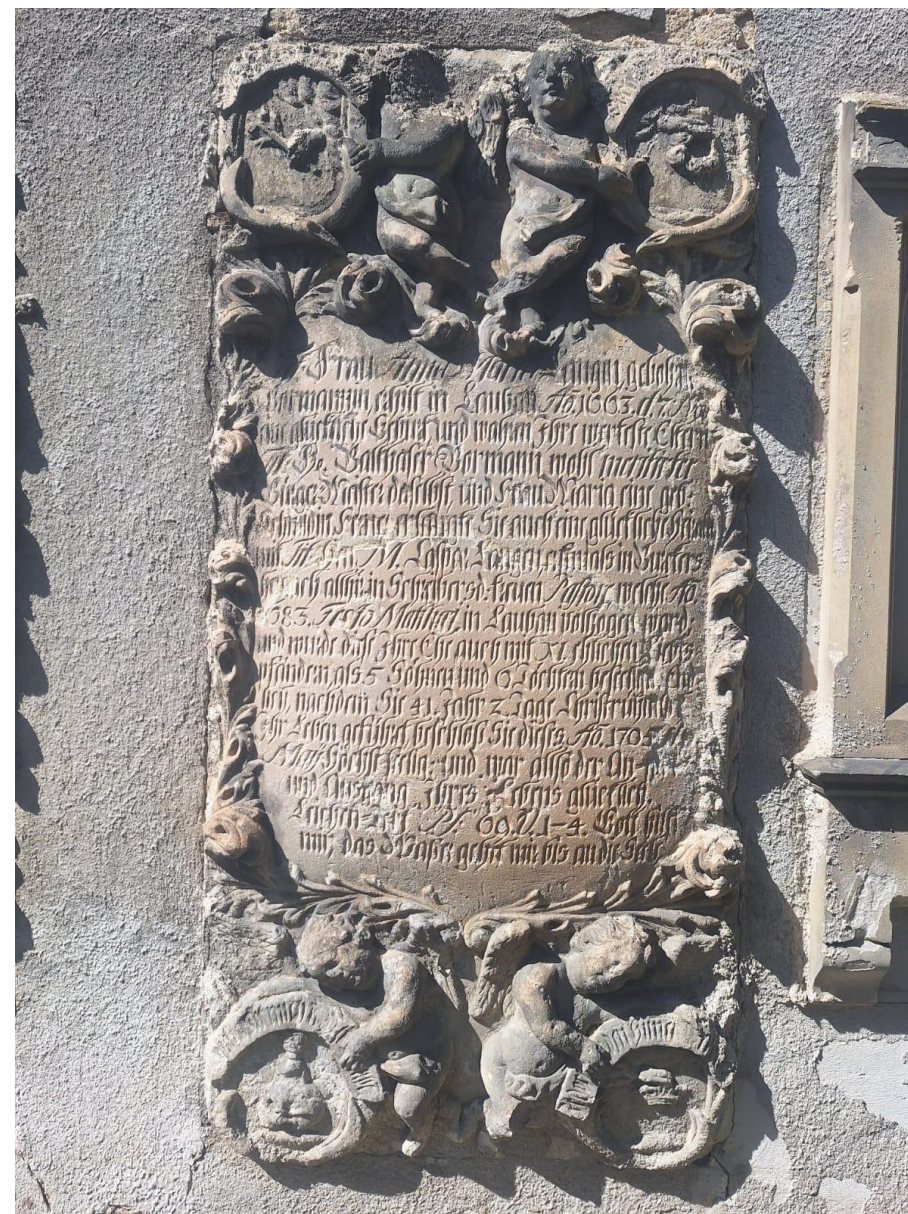
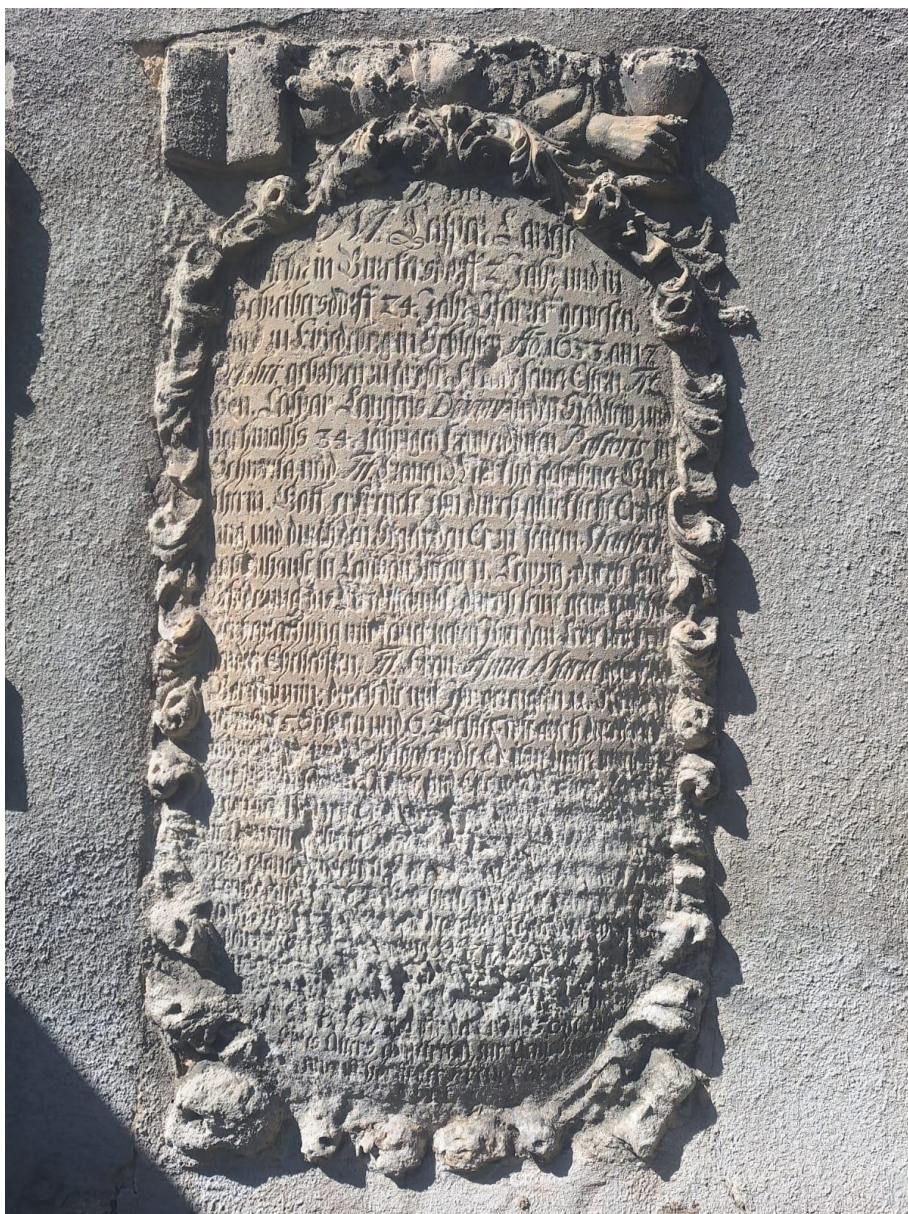
2. Epitafia na ścianie prezbiterium, stan przed konserwacją

3. Epitafium barokowe i neogotyckie na ścianie prezbiterium; 4. Epitafium z niezachowaną tablicą inskrypcyjną na ścianie prezbiterium

5. Epitafium barokowe na ścianie prezbiterium; 6. Epitafium neogotyckie Hoffmanna – ściana prezbiterium

7,8. Dwa epitafia barokowe na ścianie prezbiterium

9,10. Elewacja południowa kościoła. Widoczne warstwy pierwotne tynku wapienno- piaskowego z zachowaną częściowo ugrową warstwą malarską